

УДК 343.985.7

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.19>**К. Г. Черноус**

здобувач ступеня доктора філософії за спеціальністю – «Право»
Науково-дослідного інституту публічного права
<https://orcid.org/0009-0009-5210-4569>

СПОСІБ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ОБ'ЄКТАХ ІНФРАСТРУКТУРИ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ ЧИ В ЗАЛІЗНИЧНОМУ РУХОМОМУ СКЛАДІ

Актуальність дослідження пов'язана з тим, що кримінальні правопорушення, вчинені на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі представляють особливу суспільну небезпеку і загрожують соціально-економічному розвитку України. Враховуючи різномовність кримінальних правопорушень, що вчиняються на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, метою є висвітлення загальної характеристики вказаних кримінальних правопорушень і безпосередньо способу реалізації як їх ключового елементу.

З'ясовано, що способу вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, притаманні такі ознаки: 1) відображення у способі дій правопорушника під час вчинення кримінальних правопорушень, на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, утворення відповідної слідової інформації, зв'язок із іншими елементами криміналістичної характеристики; 2) спосіб вчинення є складовою механізмом протиправної діяльності у кримінальних правопорушеннях, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі; 3) місце підготовки, реалізації протиправного умислу, утворення слідової картини та настання наслідків – у переважній більшості випадків – не збігаються, мають різні просторово-часові характеристики.

Звернено увагу на особливості формування конкретних слідчих ситуацій та їх значення для аналізу, визначення напрямів, засобів і методів розслідування. Конкретна слідча ситуація створюється за рахунок наявної на даний момент обстановки розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, криміналістично значимої інформації про подію в цілому (її характер, наявні кримінально-релевантні ознаки), окремі обставини (спосіб і знаряддя здійснення кримінального правопорушення, місце і час, дані про потерпілого, предмет посягання), про особистість правопорушника (встановлений і затриманий; встановлений, але не затриманий; не встановлений, але є певні відомості про нього; чіткі відомості про особу відсутні). Однак, слідча ситуація – явище динамічне і тому вимагає її постійного аналізу і корегування версій і завдань, відповідно до плану розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі.

Ключові слова: криміналістична характеристика, слідова картина, слідча ситуація, розслідування, механізм вчинення, слідчий.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження пов'язана з тим, що кримінальні правопорушення, вчинені на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, представляють особливу суспільну

небезпеку і загрожують соціально-економічному розвитку України.

На сьогодні в економіці України залізничний транспорт залишається одним з основних. Найбільш розповсюдженими кримінальними правопорушеннями на

об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, залишаються розкрадання вантажів та корупційні кримінальні правопорушення. Тому проблема забезпечення збереження вантажів на залізничному транспорті в умовах постійного зростання перевезень, за ускладнених умов, набуває важливого державного значення. На сучасному етапі розвитку України відбуваються значні перетворення. Розвиток цих відносин проходить у складних умовах, які характеризуються кількісними та якісними змінами злочинності, криміналізацією різних сфер економіки. Впливає на всі процеси і подолання збройної агресії Російської Федерації й ті негативні руйнівні наслідки, які завдаються об'єктам інфраструктури залізничного транспорту та залізничному рухомому складу.

Аналіз статистичних даних останніх років щодо розслідування кримінальних правопорушень, що вчинені на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, демонструє невтішну ситуацію щодо ефективності досудового розслідування кримінальних правопорушень і досягнення завдань кримінального провадження [1]. Згідно статистичних даних Офісу Генерального прокурора, на залізничному транспорті, у сфері економічної діяльності, було обліковано 582 кримінальні правопорушення. Із них проти власності – 345 кримінальних правопорушень. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – 62, із них у великих та особливо великих розмірах – 48 випадків. При цьому у сфері господарської діяльності – 2 кримінальних правопорушень, у сфері службової діяльності – 47 кримінальних правопорушень, у тому числі прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди – 7 фактів. Усього правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру – 195. Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду (п.п. 2, 3 ст. 283 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України) – 184 випадки [1].

Складність розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на об'єктах

інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі зумовлена великою кількістю складних машин, устаткувань і пристроїв, що впливають на механізм вчинення кримінальних правопорушень та утворення слідів, специфічних тільки для залізничного транспорту. Виходячи з цього, спеціальні знання необхідні як в галузі техніки, так і в галузі криміналістики, а саме в специфіці виявлення, вилучення, дослідження слідів, що виникають при вчиненні кримінальних правопорушень, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі.

Також у центрі дослідницької уваги будуть кримінально протиправні діяння, регламентовані Кримінальним кодексом (КК) України: 1) ст. 277 КК України «Пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів», що виражається в умисному руйнуванні або пошкодженні шляхів сполучення, споруд на них, рухомого складу, засобів зв'язку чи сигналізації, а також інші дії, спрямовані на приведення зазначених предметів у непридатний для експлуатації стан, якщо це спричинило чи могло спричинити аварію поїзда, або порушило нормальну роботу транспорту, або створило небезпеку для життя людей чи настання інших тяжких наслідків; 2) ст. 278 КК України «Угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна», що передбачає угон або захоплення залізничного рухомого складу [2] та ін.

До причин низької ефективності розслідування окреслених видів кримінальних правопорушень, належать: по-перше, специфіка роботи залізничного транспорту і пов'язані з цим особливості вчинення та приховування кримінальних правопорушень; протяжність території залізниці, цілодобовий режим роботи транспорту, швидке пересування вантажів – ускладнює встановлення точного місця викрадення вантажу, свідків та очевидців події й інших обставин. По-друге, недоліки в роботі слідства, що виникають внаслідок некваліфіковано проведених слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, і непов-

ного використання при їх проведенні науково-технічних засобів. По-третє, відсутність науково обґрунтованих рекомендацій щодо використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі. Вкрай негативні наслідки обумовлені умовами воєнного стану, подоланням повномасштабної агресії Російської Федерації.

Слід додати думку А.О. Васківського про латентність досліджуваних кримінальних правопорушень. А на латентності кримінальних правопорушень позначається специфіка функціонування залізничного транспорту та структура злочинної ієрархії, зокрема, сприяння злочинцям корумпованими працівниками Укрзалізниці, воєнізованої охорони й іншими організаціями. Тільки за допомогою таких важелів впливу у злочинних групах особи тривалий час залишаються невикритими. Тому, без знання механізму функціонування залізничних перевезень неможливо правильно застосувати криміналістичні засоби виявлення слідів кримінального правопорушення, встановити характер й розмір завданої шкоди, а відповідно, – зібрати належні докази [3, с. 151–152].

Мета статті. Враховуючи різномовність кримінальних правопорушень, що вчиняються на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, слід звернути увагу на ключовий елемент їх криміналістичної характеристики – спосіб вчинення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На монографічному рівні окреслена проблематика досліджувалася М.В. Капустіною «Методика розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті, вчинених злочинними групами» (2007) [4], Ю.В. Ковалем «Методика розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України» (2016) [5]. Окремі публікації підготовлені А.О. Васківським (2020) [3].

Однак, комплексного дослідження, присвяченого кримінальним правопорушенням, вчиненим на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, висвіт-

лення способу реалізації протиправної діяльності – до нині не проведено.

Виклад основного матеріалу. На думку М. В. Салтевського, під способом вчинення злочину слід розуміти комплекс причинно і функціонально пов'язаних довільних (і частково мимовільних) цілеспрямованих дій злочинця. Основним змістом виявлення способу є встановлення слідів змін та їх зв'язку з подією злочину. Роль способу вчинення злочину, який певною системою передав у зовнішнє середовище закодовану інформацію про злочин і його учасників, видається в цьому процесі досить значною. Дешифрування інформації дає змогу встановити особу злочинця, знайти його причинний зв'язок зі способом вчинення злочину [6, с. 429].

Дані, що стосуються способу вчинення кримінального правопорушення, складають підґрунтя для поглибленого і всебічного аналізу події, створюючи сприятливі умови для швидкого й повного його розкриття та розслідування. Таким чином, криміналістичне розуміння способу вчинення кримінального правопорушення впливає із завдання пошуку ефективних засобів розкриття і розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі.

Спосіб вчинення злочину є «центральною» елементом криміналістичної характеристики. При вчиненні кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі його зміст становлять етапи приготування, вчинення та приховування слідів. Вказані дії утворюють єдиний спосіб вчинення кримінального правопорушення, оскільки спрямовані на досягнення кінцевого результату та охоплюються загальною метою.

Загалом, спосіб вчинення використовується з метою побудови криміналістичних характеристик окремих видів кримінальних правопорушень; задля виявлення взаємозв'язку між структурними елементами криміналістичної характеристики, враховуючи ключове значення такого елементу як «спосіб»; побудови й перевірки версій; планування розслідування; формування організаційно-тактичних засад досудо-

вого розслідування й тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій; здійснення профілактичної діяльності та ін.

У загальному, на вибір способу вчинення кримінального правопорушення впливають об'єктивні (зовнішні) й суб'єктивні (внутрішні) чинники. На спосіб суттєво впливають умови, у яких виконуються протиправні дії.

Індивідуальні характеристики особи правопорушника детермінують спосіб вчинення кримінального правопорушення. Однак, є загальні закономірності, притаманні вчиненню кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі.

Підготовка до вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі складається із декількох взаємопов'язаних між собою етапів протиправної діяльності за умови їх ретельного планування. Нерідко, особи розпочинають свою діяльність із забезпечення корупційними зв'язками, підробленими документами, розроблюється детальний план протиправних дій.

Крім того, застосовуються такі заходи з підготовки до вчинення кримінального правопорушення:

- вибір об'єкта посягання. Здебільшого здійснюється або проведенням розвідувальних дій, інформації від інших осіб;

- вивчення об'єкта посягання й обстановки, в якій правопорушнику чи співучасникам доведеться діяти;

- обрання найбільш ефективного способу безпосереднього заволодіння майном, цінностями, заподіяння збитків, спричинення шкоди для життя і здоров'я особи, а також підготовка необхідних технічних засобів, засобів та знарядь, за допомогою яких буде реалізований протиправний намір;

- вибір способу приховання слідів кримінального правопорушення, в тому числі приховання чи збуту викраденого;

- попередня змова між співучасниками кримінального правопорушення, розподіл ролей.

Отже, такий структурний елемент способу вчинення як підготовка, є обов'яз-

ковою складовою кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі.

Безпосередньо способи вчинення кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі є різноманітними є, передусім, залежать від виду конкретного кримінального правопорушення.

Спосіб учинення злочину відіграє важливу роль у формуванні фактичної інформації про подію, оскільки саме через спосіб здебільшого виявляють процес відображення злочинного акту в навколишній обстановці [7, с. 10]. Спосіб вчинення злочину є елементом злочинної поведінки, та представляє собою певну систему послідовних актів поведінки. Ці акти поведінки – дії, операції, прийоми – сполучаються за певною ієрархією і субординацією як частини цілеспрямованої вольової діяльності. У злочинній діяльності, як і будь-якій, виконавець має власну систему узагальнених способів дій, спрямованих на досягнення бажаного результату, а власне спосіб вчинення злочину безпосередньо пов'язаний з фізичними і функціональними можливостями людини, зумовленими багато в чому як самим характером злочину, так і зовнішніми умовами, за яких він вчинюється [7, с. 11].

Ускладненість визначення конкретного місця вчинення кримінального правопорушення пов'язана також з тим, що місце безпосереднього вчинення протиправного діяння (місце, де виконувались дії об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення) та місце настання шкідливих наслідків (місце, де наставав результат протиправного діяння) не збігаються [8, с. 143]. Так, вказану проблематику можна висвітлити в контексті організації розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Зокрема, у теперішніх умовах слідча практика стикнулася із поширенням нових видів та способів вчинення кримінальних правопорушень. В свою чергу, для забезпечення розслідування, потребує удосконалення і організація проведення судових

експертиз в кримінальному провадженні [9, с. 56-57], а також інших слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових), інших процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів.

Володіння слідчою ситуацією в процесі розслідування кримінального правопорушення, дозволяє слідчому висунути обґрунтовані слідчі версії та визначити подальші напрями розслідування, оптимально поєднавши послідовність слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, застосовуючи найбільш ефективні тактичні прийоми, комбінації та операції при взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими службами з метою розслідування кримінального правопорушення, встановлення особи, яка його вчинила, а також встановлення причин та умов його вчинення [10, с. 232]. У структурі слідчої ситуації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, вбачаються дві взаємозалежні системи: перша фактична частина (досягнуті на певний момент результати, використані та наявні ресурси, умови, в яких здійснюється розслідування); друга перспективна частина (оцінка стану, конкретизація завдань подальшого розслідування, визначення шляхів та засобів їх вирішення).

Висновки і пропозиції. Спосіб вчинення кримінальних правопорушень, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, притаманні такі ознаки: 1) відображення у способі дій правопорушника під час вчинення кримінальних правопорушень, на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, утворення відповідної слідчої інформації, зв'язок із іншими елементами криміналістичної характеристики; 2) спосіб вчинення є складовою механізмом протиправної діяльності у кримінальних правопорушеннях, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі; 3) місце підготовки, реалізації протиправного умислу, утворення слідчої картини та настання

наслідків – у переважній більшості випадків – не збігаються, мають різні просторово-часові характеристики.

Звернено увагу на особливості формування конкретних слідчих ситуацій та їх значення для аналізу, визначення напрямів, засобів і методів розслідування. Конкретна слідча ситуація створюється за рахунок наявної на даний момент обстановки розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, криміналістично значимої інформації про подію в цілому (її характер, наявні кримінально-релевантні ознаки), окремі обставини (спосіб і знаряддя здійснення кримінального правопорушення, місце і час, дані про потерпілого, предмет посягання), про особистість правопорушника (встановлений і затриманий; встановлений, але не затриманий; не встановлений, але є певні відомості про нього; чіткі відомості про особу відсутні).

Важливо враховувати особливості формування конкретних слідчих ситуацій і значення їх аналізу для визначення напрямів, засобів і методів розслідування:

- конкретна слідча ситуація створюється за рахунок наявної на даний момент розслідування кримінального правопорушення, вчиненого на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі, криміналістично значимої інформації про подію в цілому (її характер, наявні кримінально-релевантні ознаки), окремі обставини (спосіб і знаряддя здійснення кримінального правопорушення, місце і час, дані про потерпілого, предмет посягання), про особистість правопорушника (встановлений і затриманий; встановлений, але не затриманий; не встановлений, але є певні відомості про нього; чіткі відомості про нього відсутні);

- при оцінюванні слідчої ситуації слід взяти до уваги характер джерел інформації (люди, речі, сліди), а також час, що минув з моменту вчинення кримінального правопорушення і до моменту надходження повідомлення про нього;

- аналіз наявної інформації повинен виводити на постановку ряду завдань,

на зміст версій, систему слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, що здійснюються у певній послідовності за розробленим планом розслідування. Важливою складовою вказаної діяльності є забезпечення взаємодії. Так, згідно Порядку взаємодії органів (підрозділів) поліції з підрозділами акціонерного товариства «Українська залізниця», затвердженого Наказом МВС України, Міністерства інфраструктури України від 02 березня 2020 року №204/175, основними формами взаємодії є:

1) надання інформації, що стосується вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту кримінальних та адміністративних правопорушень або подій, у тому числі тих, які пов'язані з пошкодженням шляхів сполучення і транспортних засобів, блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства;

2) інформування за письмовими запитами підрозділів АТ «Укрзалізниця» про кримінальні та адміністративні правопорушення, учинені працівниками товариства, а також про результати розслідування (перевірки) фактів загибелі (травмування) осіб на залізничному транспорті;

3) проведення спільних нарад, робочих зустрічей з метою пошуку шляхів вирішення наявних проблем щодо протидії злочинності на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту його безпечного функціонування, а також координації діяльності за цими напрямками роботи;

4) утворення, у разі потреби, спільних груп для проведення профілактичних заходів, спрямованих на запобігання вчиненню правопорушень, ужиття заходів з виявлення та припинення кримінальних правопорушень на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту (п. 2 розділу II Порядку [11]).

Також потрібно враховувати, що слідча ситуація – явище динамічне і тому вимагає її постійного аналізу і коректування версій і завдань, що ставляться, а отже, і плану розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на об'єктах інфраструктури залізничного транспорту чи в залізничному рухомому складі.

Список використаної літератури:

1. Звіт про кримінальні правопорушення, вчинені на підприємствах, в установах, організаціях за видами економічної діяльності за 2023 рік. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultativih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Кримінальний кодекс України : затв. Законом України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Васківський А. О. (2020). Особливості проведення огляду під час розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті. *Юридична наука*, (11 (113)), 151–158. <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-113-11.20>
4. Капустіна М.В. Методика розслідування крадіжок вантажів на залізничному транспорті, вчинених злочинними групами : автореф. ... дис... к.ю.н. 12.00.09. Харків, 2007. 22 с.
5. Коваль Ю.В. Методика розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України : дис... к.ю.н. 12.00.09. Львів, 2016. 322с.
6. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2005. 588 с., 32 іл.
7. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2005. 19 с.
8. Криміналістика : підручник / [П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін.] ; за ред. П. Д. Біленчука. [2-ге вид., вип. і допов.]. Київ : Атіка, 2001. 544 с.
9. Chornous, Yu., & Leliuk, T. (2023). Organization of forensic examinations in criminal proceedings as a condition for the effectiveness of the investigation of criminal offences. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 13(2), 50–62. <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/2.2023.50>
10. Нікітіна-Дудікова Г. Ю. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. 700 с.
11. Порядок взаємодії органів (підрозділів) поліції з підрозділами акціонерного това-

риства «Українська залізниця», затверджений Наказом МВС України, Міністерства інфраструктури України від 02 березня

2020 року №204/175. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0386-20#Text>

Chornous K. The method of committing criminal offenses at railway transport infrastructure facilities or in railway rolling stock

The relevance of the research is related to the fact that criminal offenses committed on the objects of railway transport infrastructure or in railway rolling stock represent a special public danger and threaten the socio-economic development of Ukraine. Taking into account the diversity of criminal offenses committed on railway transport infrastructure objects or in railway rolling stock, the goal is to highlight the general characteristics of the specified criminal offenses and directly the method of implementation as their key element.

It was found that the manner of committing criminal offenses on railway transport infrastructure objects or in railway rolling stock is characterized by the following features: 1) reflection in the offender's method of action during the commission of criminal offences, on railway transport infrastructure objects or in railway rolling stock composition, formation of relevant trace information, connection with other elements of forensic characteristics; 2) the method of commission is a component of the mechanism of illegal activity in criminal offenses committed on railway transport infrastructure facilities or in railway rolling stock; 3) the place of preparation, implementation of the illegal intention, formation of the trace picture and the onset of consequences – in the vast majority of cases – do not coincide, have different spatio-temporal characteristics.

Attention is drawn to the peculiarities of the formation of specific investigative situations and their significance for analysis, determination of directions, means and methods of investigation. A specific investigative situation is created at the expense of the currently available situation of the investigation of a criminal offense committed on railway transport infrastructure objects or in railway rolling stock, forensically significant information about the event as a whole (its nature, available criminally relevant signs), individual circumstances (the method and means of committing the criminal offense, place and time, information about the victim, the object of the offense), about the identity of the offender (established and detained; established, but not detained; not established, but there is certain information about him; clear information about the person is not available). However, the investigative situation is a dynamic phenomenon and therefore requires its constant analysis and correction of versions and tasks, in accordance with the algorithm of investigation of criminal offenses committed on railway transport infrastructure objects or in railway rolling stock.

Key words: *forensic characteristics, investigative picture, investigative situation, investigation, mechanism of commission, investigator.*